

«Страшні слова, коли вони мовчать...»

ТВОРЧИЙ ПРОРИВ І РОКИ САМОІЗОЛЯЦІЇ КОРОЛЕВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мало хто із сучасних українців не чув про Ліну Костенко. 19 березня письменниця зустріла 90-річчя. Своїм життям та творчістю геніальна письменниця заслужила титул сумління нашої нації. Вона не скорилася, коли радянська цензура заборонила друкувати її твори, вона не мовчала в складні для України часи. Безумовний класик, чий твори давно увійшли до навчальних програм, стали піснями, символами, зараз вони оточують нас всюди. Безкомпромісна, принципова, вперта, вимоглива, горда, часом різка, гостра, як бритва, з блискучою реакцією і неабияким почуттям гумору – так її характеризують сьогодні. А з чого складалося життя цієї непересічної українки?

ДОНЬКА «ВОРОГА НАРОДУ»

Ліна Василівна Костенко народилася 19 березня 1930 року в м. Ржищеві на Київщині. У 36-му батька, вчителя, який самотужки опанував 12 мов і викладав у місцевій школі ледь не всі предмети, заарештували як «ворога народу». «Вашим червоним прапором тільки биків лякати», – заявив він суддям, почувши вирок – 10 років таборів.

Коли дівчинці було 6 років – родина перебралася до столиці, де Ліна закінчила школу. Ще будучи ученицею, вона почала відвідувати літературну студію при журналі «Дніпро», який редагував Андрій Малишко. Перші вірші Ліни Костенко побачили світ у 16 років.

Після закінчення середньої школи майбутня поетеса вступила в Київський педагогічний інститут, а після його завершення стала студенткою Московського літературного інституту імені О. М. Горького, який закінчила в 1956 році.

І СХВАЛЬНІ ВІДГУКИ, І ЗАБОРОНИ

Випускниця-відмінниця Московського літературного інституту імені Горького, тієї самої всерадянської «кузні літераторів», уже на початок 60-х мала три поетичні збірки і схвальний відгук рецензента її дипломної роботи, російського письменника Всеволода Іванова. За його словами, Костенко – потужний автор із великим майбутнім. Проте четверту її книжку «Зоряний інтеграл» заборонила до друку цензура.

Відтоді ім'я Ліни Костенко зникло на 15 років. Увесь цей час поетеса писала «в шухляду» та стала однією з ключових фігур покоління українських шістдесятників. За час вимушеного мовчання поетеса продовжувала творити: поеми «Берестечко», «Маруся Чурай», низка поезії. Повернутися до читачів Костенко змогла лише 1977 року: тоді опублікували збірку її віршів «Над берегами вічної ріки».

Найпопулярніший нині твір Ліни Василівни – роман у віршах «Маруся Чурай» – пролежав на полиці до 1979-го. Його назвали «надміру затягнутим та нецікавим радянській людині». Зате коли нарешті крига скресла і роман з'явився у книгарнях, восьмитисячний наклад розмели за декілька днів: черги за «Марусею» стояли такі, наче в голодні роки за хлібом... За нього поетеса отримала Державну премію імені Тараса Шевченка. Глибоко пси-

хологічний «жіночий» твір одразу ж розібрали на цитати.

«В цих справах поруч правда і брехня».

«Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі».

«Нелегко, кажуть, жити на дві хати. А ще нелегше – жити на дві душі!»

«Життя – така велика ковзаниця. Кому вдалось, не падавши, пройти?»

Після книги «Інкустації» (1994) та «Берестечко» (1999) Ліна Костенко знову взяла паузу. На 10 років вже за власним бажанням зникла з публічного простору України. Вона відмовилася від звання Героя України, а до громадського життя на деякий час повернулася лише в період Помаранчевої революції.

Поетесі одразу вдалося завоювати любов та повагу українців. Вірші Ліни Костенко того часу вже ходили в «самвидаві»:

Я скоро буду виходити на вулиці Києва

з траурною пов'язкою на рукаві –
умирає мати поезії мого народу!

Все називається Україною –
універмаг, ресторан, фабрика.
Хліб український,
телебачення теж українське.

На горілчаній етикетці
експортний гетьман з булавою.

І тільки мова чужа у власному
домі...

УЧАСНИЦЯ ПРОТЕСТІВ

У 1965-му вона разом із кінорежисером Сергієм Параджановим, поетом Іваном Драчем, авіаконструктором Олегом Антоновим та іншими помітними діячами культури й науки надсилає до ЦК КПУ та ЦК КПРС лист-протест проти арештів української інтелігенції з вимогою зробити розгляди судових справ публічними.

У 66-му вирушає до Львова – підтримати у суді майбутніх дисидентів Михайла Осадчого, Мирославу Зваричевську та братів Михайла і Богдана Горинів, яким інкримінують «антирадянську діяльність та пропаганду».

Коли заарештованих вели до зали суду, київський «десант підтримки», у складі якого були також Іван Дзюба та В'ячеслав Чорновіл, вигукував їм «Слава!» та кидав квіти. А Ліна, прорвавшись крізь стрій конвоїрів, вклала в руку Зваричевській плитку шоколаду, котру, за словами Михайла Осадчого, тут-таки вихопив начальник охорони...

У 67-му у Львові відбувся ще один суд, на якому була присутня Костенко – тепер уже над Чорноволом. Потім – це один протест, цього разу проти

введення радянських військ на територію Чехословаччини.

«ПОЛІТИЧНОЇ БІЖУТЕРІЇ НЕ НОШУ»

З можновладцями Ліна Василівна не церемонилася. Навіть у 2005-му, коли новообраний президент Віктор Ющенко намагався вручити Ліні Костенко з нагоди її 75-ліття «Героя України». Тодішня очільниця пресслужби Ющенка Ірина Геращенко згадувала, що до зустрічі з Костенко президент готувався ретельніше, ніж до першого постмайданного візиту Путіна в Україну, що відбувся того ж дня. Із приймальні Ющенка раз по раз набирали номер ювілярки, проте телефон мовчав. До своєї квартири Ліна Костенко дозволила зайти, але від «Героя» категорично відмовилася – і той її аргумент також став крилатим і часто цитованим висловом: «Політичної біжутерії не ношу». Не стала носити й зовсім світської, відмовившись згодом від нагороди «Золотий письменник України».

НАБИРАЄТЬСЯ СИЛ... У ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ

Попри всі попередження про ризики, їздити в зону відчуження Костенко почала у 91-му. А ризиків чимало – від можливих хвороб, пов'язаних із радіацією, до вірогідності нарватися на місцевих бандитів.

Олекса Доля, відомий етнограф, учасник цих чорнобильських експедицій, за життя розповідав, що, на думку Ліни Василівни, справжні патріоти – не ті, які в столиці співають «Ще не вмерла», а ті, котрі їдуть туди, де вмерла, і прагнуть відшукати хоча б якусь згадку.

«Ліно Василівно, коли ж вийде книжка про Чорнобиль?», – запитали письменницю на прес-конференції 2009 року. «Батько мого двоюрідного брата, як хотів їсти, питав у жінки: «А котра година?». Вона відповідала: «Коли зварю, тоді й подам!»», – іронізувала Ліна Костенко.

Коли ж її питали, чи не страшно там бувати, письменниця відповідала:

«Ні, це моя добровільна еміграція! Я їджу в Чорнобиль... набратися сил. І, правду кажучи, не відмовляюся від усього того, чим пригощають місцеві. І пироги з ягодами їм, і воду з криниці п'ю... Хоча повторювати цього, мабуть, не варто, особливо молодим людям».

Щоправда, зізнавалася: донька Оксана і син Василь не в захваті від подібних мандрівок матері. Останній, до речі, став програмістом і зараз живе з родиною в США.

Підтримував, хоч і хвилювався, лише покійний чоловік – Василь Цвіркунов. Його, легендарного керівника Київської кіностудії імені Довженка, не стало у 2000-му.

ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ЛІНИ КОСТЕНКО

Про чоловіків цієї особливої жінки відомо не так багато, як зрештою і про її життя загалом. Письменниця була двічі заміжньою. Перший шлюб з Єжином Пахльовським, що став батьком письменниці Оксани Пахльовської, протривав недовго.

Закохані студенти прагнули одруження, але на заваді став Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про заборону шлюбів між громадянами СРСР

та іноземцями» від 15 лютого 1947 року. Закон забороняв шлюби з іноземцями, а укладені шлюби визнавав недійсними. Можна було змінити громадянство та вступити в шлюб з іноземцем, але відмова від радянського громадянства

розглядалася як зрада Батьківщині. Указом Президії Верховної Ради УРСР від

8 березня 1954 р. шлюби з іноземцями офіційно були дозволені. Вони одружилися. Народилася донька Оксана Пахльовська. Але батьки розлучилися, кожен з них створив нову родину.

Ця казка днів – вона була недоугою.

Цей світлий сон – пішов без вороття.

Це тихе сяйво над моєю долею! –

Воно лишилось на усе життя.

Їхня донька О. Пахльовська живе нині в Італії, завідує кафедрою україністики у Римському університеті Ла Сап'єнца.

Другий шлюб Костенко взяла із директором кіностудії імені Довженка Василем Цвіркуновим. Разом вони прожили 25 років, аж до його смерті. Від цих стосунків Ліна Костенко народила сина Василя.

Оксана, донька від першого шлюбу, називала вітчима татом, а до рідного батька зверталася на ім'я. Сина Ліна Василівна назвала на честь двох Василів – чоловіка та батька, чия стійкість і мужність була для неї взірцем.

Разом з другим чоловіком об'їздили всю Україну – на його інвалідському «запорожці». Під час Другої світової Василь Васильович втратив ногу. Разом долали безробіття, коли в 73-му Цвіркунова звільнили з кіностудії, а Ліну вже роками не друкували, залишивши без гонорарів. Разом перебороли її примусове «мовчання», коли Ліна Костенко навіть голодування оголосила – через образ, спричинену керівництвом «Літературної України». Народна артистка України Раїса Нещадківська якось сказала: «Він учинив подвиг! Бути чоловіком Ліни Костенко – це передова кожен день». Після смерті чоловіка Ліна Василівна на люди не виходила ще 10 років.

ЛІНА КОСТЕНКО І РІВНЕНЩИНА

Проте у 2010 знову повернулася в літературний процес – із романом «Записки українського самашедшого». Цей прозовий твір, виданий у модному видавництві «А-ба-ба-га-ла-ма-га», був презентований у деяких містах України. Завітала геніальна сучасниця і до Рівного.

25 січня 2011 року в приміщенні Рівненського академічного укрмуз-драмтеатру відбулась головна подія року. Саме так говорили про приїзд геніальної поетеси сучасності Ліни Костенко міські афіші. Завітала письменниця з презентацією першого прозового твору «Записки українського самашедшого». Творчий вечір Ліни Костенко пройшов з аншлагом.

Згодом рівненська майстриня Олена Медведєва створила вишиту книгу поезій Ліни Костенко «Я поцілую мальву у щоку». Розміри унікальної книги 60 см на 42 см, вага – 5 кг, налічує 72 поезії. Презентація вишиваної збірки відбулася у Рівному 19 березня 2018 року.

Вікторія КРИГЕР